

ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੋਹ ਦਾ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ (ਇੱਛਾ) ਹੈ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦਾ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਮੋਹ ਹੈ। 6।

ਕਰਮ ਦੇ ਬੀਜ ਰਾਗ ਅਤੇ ਦਵੇਸ਼ ਦੋਵੇਂ ਹਨ। ਇਹ ਕਰਮ ਮੋਹ ਤੋਂ ਉਤਪਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਰਮ, ਜਨਮ ਤੇ ਮਰਨ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ, ਜਨਮ ਅਤੇ ਮਰਨ ਹੀ ਦੁੱਖ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹਨ। 7।

ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੋਹ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ। ਜਿਸ ਨੇ ਮੋਹ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਤੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਲੋਭ ਸਤਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਲੋਭ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੀ ਅਕਿੰਚਨ (ਤਿਆਰੀ) ਹੈ। 8।

ਜੋ ਰਾਗ, ਦਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਮੋਹ ਦੇ ਮੂਲ ਨੂੰ ਢੂਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਲਈ ਜਿੰਨਾਂ ਢੰਗਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੌਜੂਦਾ ਵਾਰ ਆਖਾਂਗਾ। 9।

ਰਸਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਰਸ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮਨੁੱਖ ਵਿਚ ਕਾਮ ਵਾਸਨਾ ਵਧਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵਿਸੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਫਸੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਾਮ ਵਾਸਨਾ ਇਨਾ ਦੁੱਖੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਸਵਾਦੀ ਛੁੱਲਾਂ ਵਾਲੇ ਦਰਖਤਾਂ ਤੇ ਬੈਠਾ ਪੰਡੀ ਛੁੱਲਾਂ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਤੇ ਦੁੱਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 10।

ਜਿਵੇਂ ਤੇਜ਼ ਹਵਾ ਨਾਲ ਬਾਲਣ ਨਾਲ ਭਰੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਬਾਂਸਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਭੋਜਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੀ ਵਾਸਨਾ ਕਦੇ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਲਈ ਮਨਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਭੋਜਨ ਕਰਨਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੀ ਅੱਗ ਕਦੇ ਸ਼ਾਂਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। 11।

ਜੋ ਇਸਤਰੀਆਂ ਆਦਿ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਬਿਸਤਰੇ ਤੇ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ,
ਜੋ ਘੱਟ ਭੋਜਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦਾ ਜੇੜ੍ਹ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ
ਨੂੰ ਰਾਗ ਦਵੇਸ਼ ਹਰਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਤਮ ਦਵਾਈ ਰਾਹੀਂ
ਖਤਮ ਹੋਈ ਬਿਮਾਰੀ ਫਿਰ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। 12।

ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬਿੱਲੀ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਕੋਲ ਚੂਹੇ ਦੇ ਲਈ ਰਹਿਣਾ ਚੰਗਾ
ਨਹੀਂ, ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਸਬਾਨ ਕੋਲ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਦਾ
ਰਹਿਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। 13।

ਸੁਮਣ ਤਪੱਸਵੀਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ, ਸਿੰਗਾਰ, ਵਿਲਾਸ, ਹਾਸਾ,
ਰੋਣਾ, ਅਦਾਵਾਂ ਅਤੇ ਤਾਨਿਆਂ ਨੂੰ ਮਨ ਵਿਚ ਕਦੇ ਵੀ ਯਾਦ ਨਾ
ਕਰੋ। 14।

ਜੋ ਸਦਾ ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਇਸਤਰੀਆਂ
ਨੂੰ ਵਾਸਨਾ ਨਾਲ ਵੇਖਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਾ ਕਰਨਾ,
ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਨਾ ਕਰਨਾ, ਵਰਨਣ ਨਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ।
ਆਰਿਆ (ਸਰੇਸਟ) ਸਾਧਨਾ ਦੇ ਲਈ ਇਹੋ ਠੀਕ ਹੈ। 15।

ਭਾਵੇਂ ਤਿੰਨ ਗੁਪਤੀਆਂ (ਮਨ, ਵਚਨ ਤੇ ਸਰੀਰ) ਦੇ ਪਾਲਣ ਵਿਚ
ਲੱਗੇ ਮੁਨੀ ਨੂੰ ਸਵਰਗ ਦੀਆਂ ਪਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਡਿੱਗਾ ਸਕਦੀਆਂ। ਫਿਰ
ਵੀ ਇਕਾਂਤ ਦੇ ਪੱਖੋਂ, ਮੁਨੀ ਨੂੰ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਇਕਾਂਤਵਾਸ
ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। 16।

ਮੋਕਸ਼ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ, ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਜੇੜ੍ਹ ਅਤੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਪੱਕੇ ਮਨੁੱਖ
ਲਈ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵੀ ਮੁਸਕਿਲ ਨਹੀਂ, ਜਿੰਨਾ ਕਿ ਅਗਿਆਨੀਆਂ
ਦਾ ਮਨ ਜਿੱਤਣ ਵਾਲੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਠਿਨ
ਹੈ। 17।

ਇਸਤਰੀਆਂ ਸਬੰਧੀ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਨਾਲ ਹੋਰ ਛੱਡਣ ਯੋਗ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤਿਆਗਨੀਆਂ ਸੁਖਾਲੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ਤੈਰ ਕੇ ਪਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲਈ ਰੰਗਾ ਜਿਹੇ ਨਦੀ ਤੇ ਤੈਰਨਾ ਅਸਾਣ ਹੈ। 18।

ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ, ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਦਿ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਵੀ, ਜੋ ਕੁਝ ਸਰੀਰਿਕ ਜਾਂ ਮਾਨਸਿਕ ਦੁੱਖ ਹਨ, ਉਹ ਸਭ ਕਾਮ ਭੋਗਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਕਾਰਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵੀਤਰਾਗੀ (ਰਾਗ ਦਵੇਸ਼ ਰਹਿਤ) ਆਤਮਾ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। 19।

ਜਿਵੇਂ ਕਿਪਾਂਕ ਫਲ, ਰਸ, ਰੂਪ, ਰੰਗ ਤੇ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਸੋਹਣੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਖਾਣ ਵਿਚ ਸੁਆਦੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਨਤੀਜਾ ਮੌਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾਮ ਭੋਗਾਂ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਮੌਤ ਹੈ। 20।

ਸਮਾਧੀ (ਸੁੱਖ) ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਾਲਾ ਤਪੱਸਵੀ ਸ੍ਰਮਣ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਮਨ ਭਾਉਣੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਰਾਗ ਭਾਵ ਨਾ ਕਰੇ ਅਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਨਾ ਭਾਉਂਦੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਦਵੇਸ਼ ਨਾ ਰੱਖੋ। 21।

ਅੱਖਾਂ ਰੰਗ ਰੂਪ ਨੂੰ ਵੇਖਦੀਆਂ ਹਨ ਜੇ ਰੰਗ ਰੂਪ ਸੁੰਦਰ ਹੈ ਤਾਂ ਰਾਗ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ, ਜੇ ਬਦਸੂਰਤ ਹੈ ਤਾਂ ਦਵੇਸ਼ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ ਜੋ ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਬਰਾਬਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਵੀਤਰਾਗੀ ਹੈ। 22।

ਰੂਪ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਅੱਖ ਹੈ ਅਤੇ ਰੂਪ ਅੱਖ ਰਾਹੀਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਚੰਗਾ ਰੂਪ ਰਾਗ ਦਾ ਕਾਰਨ ਤੇ ਭੈੜਾ ਰੂਪ ਦਵੇਸ਼ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ। 23।

ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਵਾਸਨਾ ਕਾਰਨ ਪਰਵਾਨਾ ਮੌਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਮ ਭੋਗਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਜੀਵ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ

ਹੀ ਮਰਦਾ ਹੈ। 24।

ਜੋ ਜੀਵ, ਮਨ ਨੂੰ ਨਾ ਚੰਗੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਦਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ
ਉਹ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਦੁੱਖ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੀ ਕਸੂਰ ਕਾਰਨ ਦੁੱਖੀ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਰੰਗ ਰੂਪ ਦਾ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ। 25।

ਜੋ ਸੁੰਦਰਤਾ ਪ੍ਰਤਿ ਰਾਗ ਲਗਾਵ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਰੂਪਤਾ ਪ੍ਰਤਿ
ਦਵੇਸ਼ (ਧ੍ਵਣਾ) ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਅਗਿਆਨੀ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹ ਪ੍ਰਾਪਤ
ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਰਕਤ (ਲਗਾਵ ਰਹਿਤ) ਮੁਨੀ ਰੂਪ ਅਤੇ ਕਰੂਪ ਦੇ ਚੱਕਰ
ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਫਸਦਾ। 26।

ਮਨ ਭਾਉਣੇ ਰੰਗ ਰੂਪ ਦੀ ਇੱਛਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ, ਅਨੇ
ਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਥਾਵਰ ਅਤੇ ਤਰੱਸ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਹਿੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ
ਹੀ ਕੰਮ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹੱਤਵ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਰਾਗ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ,
ਅਗਿਆਨੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਕਸ਼ਟ ਤੇ ਪੀੜ੍ਹ
ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 27।

ਰੰਗ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਗਾਵ ਅਤੇ ਮਮਤਾ ਕਾਰਨ, ਰੰਗ ਰੂਪ ਦੀ
ਉਤਪਤੀ ਰੰਗ ਰੂਪ ਦੇ ਵਿਨਾਸ਼ ਤੇ ਵਿਛੋੜੇ ਵਿਚ ਫਸੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਸੁੱਖ ਕਿੱਥੇ
? ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭੋਗ ਸਮੇਂ ਵੀ ਤਸੱਲੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। 28।

ਰੰਗ ਰੂਪ ਦਾ ਪਿਆਸਾ ਤੇ ਪਰਿਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਰਾਖੀ ਵਿਚ ਲੱਗਾ
ਕਾਮੀ ਪੁਰਸ਼ ਸੰਤੋਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਉਹ ਸੰਤੋਖ ਰਹਿਤ ਹੋਣ
ਕਾਰਨ ਦੂਸਰੇ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਚੁਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। 29।

ਰੰਗ ਰੂਪ ਅਤੇ ਪਰਿਗ੍ਰਹਿ ਦਾ ਪਿਆਸਾ ਅਤੇ ਤਿਸ਼ਨਾ (ਇੱਛਾ) ਵਸ
ਪਿਆ, ਉਹ ਦੂਸਰੇ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਚੋਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਲੋਭ ਦੇ ਕਾਰਨ
ਉਸ ਦਾ ਧੋਖਾ ਤੇ ਝੂਠ ਵਧਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਧੋਖੇ ਤੇ ਝੂਠ ਨਾਲ ਵੀ ਉਹ

ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 30।

ਝੂਠ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਤੇ ਬੋਲਣ ਸਮੇਂ ਵੀ ਉਹ ਦੁਖੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਅੰਤ ਵੀ ਦੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰੰਗ ਰੂਪ ਦਾ ਪਿਆਸਾ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਚੋਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਦੁੱਖੀ ਤੇ ਬੇ-ਸਹਾਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 31।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰੰਗ ਰੂਪ ਵਿਚ ਫਸੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਿੱਥੇ, ਕਦੋਂ ਤੇ ਕਿੰਨਾ ਸੁੱਖ ਮਿਲੇਗਾ ? ਜਿਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਅਨੇਕਾਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਝੱਲਦਾ ਹੈ ਉਸ ਰੰਗ ਰੂਪ ਦੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਤੇ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਹੀ ਝੱਲਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। 32।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰੰਗ ਰੂਪ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਦਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵੀ, ਇਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਭੋਗਦਾ ਹੈ। ਦਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜੋ ਕਰਮ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੋਗਣ ਸਮੇਂ ਵੀ ਦੁੱਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 33।

ਰੰਗ ਰੂਪ ਦੇ ਮੇਹ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਮਨੁੱਖ, ਦੁੱਖ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ, ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਧੋਖੇ ਤੋਂ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਕਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਤਲਾਅ ਵਿਚ ਕਮਲ ਦਾ ਪੱਤਾ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਉਪਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। 34।

ਗਾਥਾ ਨੰ: 35 ਤੋਂ 47, 48 ਤੋਂ 60, 61 ਤੋਂ 71, 74 ਤੋਂ 86, 87 ਤੋਂ 99 ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਗਾਥਾਵਾਂ ਦੇ ਅਰਥ 22 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 34 ਗਾਥਾ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ। ਸਿਰਫ 37, 50, 63, 89 ਗਾਥਾ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਵਿਚ ਛਰਕ ਹੈ। 35 ਤੋਂ 47 ਤੱਕ ਕੰਨਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ, 48 ਤੋਂ 60 ਤੱਕ ਨੱਕ ਦੇ ਬਾਰੇ, 61 ਤੋਂ 73 ਤੱਕ ਜੀਭ ਦੇ ਬਾਰੇ, 74 ਤੋਂ 86 ਤੱਕ ਛੋਹ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਬਾਰੇ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਜੋ ਮਨ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਲੱਗਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਲਗਾਵ ਰੱਖਦਾ
ਹੈ ਉਸ ਲਗਾਵ ਕਾਂਚਨ ਮੌਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮਰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਸ਼ਬਦ
ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਮਿਰਗ ਮਰਦਾ ਹੈ। 37।

ਜੋ ਮਨ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਲੱਗਣ ਵਾਲੇ ਖੁਸ਼ਬੂ ਪ੍ਰਤਿ ਲਗਾਵ ਰੱਖਦਾ ਹੈ
ਉਹ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਅਸੋਧੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਕਾਰਨ ਸੱਪ
ਖੱਡ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਮੌਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। 50।

ਜੋ ਮਨ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਲੱਗਣ ਵਾਲੇ ਰਸ ਪ੍ਰਤਿ ਲਗਾਵ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਉਹ
ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਮਾਂਸ ਖਾਣ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਮਨੁੱਖ ਮੱਛੀ
ਦੇ ਕੰਡਿਆਂ ਕਾਰਨ ਮੂੰਹ ਛਿੱਲੇ ਜਾਣ ਤੇ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 63।

ਜੋ ਮਨ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਲੱਗਣ ਵਾਲੇ ਭਾਵਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਲਗਾਵ ਰੱਖਦਾ ਹੈ
ਉਹ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਹਥਨੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕਾਮਭੋਗੀ
ਹਾਥੀ ਵਿਨਾਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। 89।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੰਸਾਰਿਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਲਗਾਵ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ
ਦੇ ਲਈ, ਜੋ ਇੰਦਰੀਆਂ ਤੇ ਮਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹਨ ਉਹ
ਵੀਤਰਾਗੀ (ਲਗਾਵ ਰਹਿਤ) ਲਈ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ। 100।

ਕਾਮ-ਭੋਗ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾ ਤਾਂ ਰਾਗ ਦਵੇਸ਼ ਘੱਟ ਕਰ ਸਕਦੇ
ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਰਾਗ ਦਵੇਸ਼ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹਨ ਪਰ ਜੋ
ਮਨੁੱਖ ਰਾਗ ਦਵੇਸ਼ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰਾਗ ਦਵੇਸ਼ ਦਾ
ਕਾਰਨ ਕਸ਼ਾਇ (ਕਾਮ ਕਰੋਧ ਆਦਿ) ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। 101।

ਕਰੋਧ, ਮਾਨ, ਮਾਇਆ (ਯੋਖਾ, ਲੋਭ), ਘਬਰਾਹਟ, ਅਰਿਤ (ਮਨ
ਦਾ ਦੁਖੀ ਹੋਣਾ), ਰਤਿ (ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਲਗਾਵ), ਸੋਕ (ਦੁੱਖ) ਪੁਰਸ਼
ਸੰਭਧੀ ਭੋਗ, ਇਸਤਰੀ ਸੰਭਧੀ ਭੋਗ) ਹਿਜੜੇ ਸੰਭਧੀ ਭੋਗ ਤੇ ਹਾਸਾ ਰੋਸਾ

ਆਦਿ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਵ, ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨ ਅਨੇਕਾਂ ਭੈੜ ਸਿੱਟਿਆਂ ਨੂੰ, ਉਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਾਮ ਭੋਗਾਂ ਵਿਚ ਲਗਾਵ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਤਰਸਯੋਗ, ਗਰੀਬੀ ਵਾਲੀ, ਸਰਮ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਨਾ ਚੰਗੀ ਲੱਗਣ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 102-103।

ਆਪਣੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ਲਈ ਯੋਗ ਸਹਾਇਕ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਾ ਕਰੇ, ਦੀਖਿਆ ਲੈ ਕੇ ਪਛਤਾਵਾ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਪੱਸਿਆ ਦੇ ਫਲ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਾ ਕਰੇ। ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਉਲਟ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਉਹ ਇੰਦਰੀਆਂ ਰੂਪੀ ਚੋਰਾਂ ਦੇ ਵਸ ਪੈ ਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਢੁੱਖ ਭੋਗਦਾ ਹੈ। 104।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੌਚਣ ਨਾਲ ਵਿਸੇ ਭੋਗਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਮੇਹ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਛੁੱਬ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੁੱਖਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਤੇ ਢੁੱਖ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਵਿਸੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 105।

ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਆਦਿ ਮਨ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਜਾਂ ਭੈੜੇ ਲੱਗਣ ਵਾਲੇ ਵਿਸੈ, ਵੈਰਾਗੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਰਾਗ ਤੇ ਦਵੇਸ਼ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। 106।

ਰਾਗ, ਦਵੇਸ਼ ਤੇ ਮੇਹ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋਇਆ, ਵਰਤਾਂ ਦਾ ਧਨੀ ਮੁਨੀ ਨਿਰਲੇਪ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਵਿਸੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਤੇ, ਸੁਭ ਵਿਚਾਰ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ (ਇੱਛਾਵਾਂ) ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 107।

ਉਹ ਵੀਤਰਾਰੀ ਆਤਮਾ, ਗਿਆਨਾਵਰਨੀਆ, ਦਰਸ਼ਨਾਵਰਨੀਆ
ਅਤੇ ਅੰਤਰਾਇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਕਰਕੇ, ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਆਪ
ਮਹਾਨ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 108।

ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੋਹ, ਅੰਤਰਾਏ ਅਤੇ ਆਸ਼ਰਵਾਂ (ਪਾਪਾਂ ਰਹਿਤ)
ਹੋ ਕੇ, ਵੀਤਰਾਗ ਸਰਵਦਰਸ਼ੀ (ਸਭ ਕੁਝ ਵੇਖਣ ਵਾਲਾ) ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,
ਉਹ ਸ਼ੁਕਲਧਿਆਨ ਅਤੇ ਸੁਭ ਸਮਾਧੀ ਸਹਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਯੂਸ਼
(ਉਮਰ ਦਾ ਕਾਰਨ) ਕਰਮ ਖਤਮ ਹੋਣ ਤੇ, ਧਰਮ ਸੁੱਧ ਹੋ ਕੇ, ਸਹਿਜ
ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 109।

ਫਿਰ ਉਹ ਮੁਕਤ ਆਤਮਾ, ਸਾਰੇ ਰੋਗਾਂ ਤੇ ਢੁੱਖਾਂ ਤੋਂ - ਜੋ ਸੰਸਾਰ
ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਢੁੱਖ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ,
ਮਹਾਨ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਯੋਗ ਬਣ ਕੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਪਰਮ
ਆਤਮਿਕ ਸੁੱਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 110।

ਅਨਾਦਿ ਕਾਲ ਤੋਂ ਜੀਵ ਨਾਲ ਲੱਗੇ, ਸਾਰੇ ਢੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ
ਦਾ, ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਨੇ ਇਹੋ ਹੀ ਛੁਰਮਾਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ
ਨਾਲ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਜੀਵ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਸੁਖੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 111।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੈਂ ਆਖਦਾ ਹਾਂ।

ਟਿੱਪਣੀਆਂ

ਗਾਥਾ 2 ਗੁਰੂ ਦਾ ਅਰਬ ਹੈ - ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦਾ ਠੀਕ ਜਾਣਕਾਰ ਹੈ,
ਵਿਰਧ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹਨ - ਗਿਆਨ ਵਿਰਧ, ਦੀਖਿਆ
ਵਿਚ ਵੱਡਾ, ਉਮਰ ਵਿਚ ਵੱਡਾ।

ਗਾਥਾ 37 ਹਿਰਨ ਮਿਰਗ ਤੋਂ ਇਕ ਦੋ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਮਿਰਗ ਦੇ ਮਿਰਗਸ਼ਿਰਾ ਨਛੱਤਰ, ਹਾਥੀ ਦੀ ਇਕ ਕਿਸਮ, ਪਸੂ ਤੇ ਹਿਰਨ ਆਦਿ ਅਨੰਤ ਹਨ। ਇਥੇ ਮਿਰਗ ਦਾ ਅਰਥ ਪਸੂ ਹੀ ਹੈ।

ਗਾਥਾ 50 ਔਸ਼ਧੀ ਤੋਂ ਨਾਗ ਦਮਨ ਨਾਉ ਦੀ ਬੂਟੀ ਹੈ।

ਗਾਥਾ 89 ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਹਾਥੀ ਨੂੰ ਡਸਾਉਣ ਲਈ ਸਿੱਖਿਅਤ ਹਥਨੀਆਂ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਰਮ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤੀ ਅਧਿਐਨ

ਕਰਮਵਾਦ

ਭਾਰਤ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਰਸੈ ਵਿਚ ਕਰਮਵਾਦ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੀ ਇਕ ਅਮੁੱਲ ਦੇਣ ਹੈ। ਵੇਦਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਮਾਣ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਵੇਦਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਥਾਂ ਪ੍ਰਜਾਪਤੀ ਅਤੇ ਦੇ ਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ ਉਹ ਥਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕਾਲ ਵਿਚ ਯੋਗਾਂ ਨੇ ਲੈ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਪਨਿਸ਼ਧਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਯੋਗ ਕਰਮ ਫਲ ਦੇਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਵੈਦਿਕ ਸਾਹਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੀਸ਼ਟੀ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ ਇਹ ਅਨਾਦਿ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਕਰਮਵਾਦ ਸ੍ਰੀਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਅਨਾਦਿ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਜੀਵ ਦੇ ਨਾਲ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਵੀ ਅਨਾਦਿ ਕਾਲ ਤੋਂ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਪਨਿਸ਼ਧਾਂ ਵਿਚ ਅਦਿੱਖ ਕਰਮ ਨੂੰ ਕਰਮ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਵਾਅਦ ਵੈਦਿਕ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਅਨਾਦਿ ਮੰਨ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੇ ਕਰਮ ਵਾਦ ਦਾ ਅਸਰ ਵੈਦਿਕ ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਪਿਆ ਹੈ।

ਜੈਨ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਮ ਆਤਮਾ ਨਾਲ ਅਨਾਦਿ ਕਾਲ ਤੋਂ ਚਿੰਬੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਕਰਮਾਂ ਕਾਰਨ ਬਾਰ ਬਾਰ ਜਨਮ ਮਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਤੱਕ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਕਰਮ ਚਿੰਬੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ਆਤਮਾ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਜੈਨ ਧਰਮ ਵਿਚ ਆਤਮਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਦੇਵੀ ਦੇ ਵਤੇ ਨੂੰ ਰੋੜਾ ਨਹੀਂ ਬਨਣ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਆਤਮਾ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਜੰਜ਼ੀਰ

ਤੋੜ ਕੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਤੱਕ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜਨਮ ਮਰਨ, ਢੁੱਖ ਸੁੱਖ, ਬਿਛੜਨਾ ਮਿਲਣਾ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰਿਕ ਰਿਸ਼ਤੇ ਅਗਿਆਨ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਮ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ ਖੁਦ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਖੁਦ ਫਲ ਭੋਗਦਾ ਹੈ। ਨਰਕ ਸਵਰਗ ਅਤੇ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਜੀਵ ਜੂਨੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ। ਜੈਨ ਧਰਮ ਵਿਚ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਪੁਦਗਲਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਕਰਮ ਆਤਮਾ ਦੇ ਨਾਲ ਜਨਮ ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਤੱਕ ਚਿੰਬੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਆਤਮਾ ਦੇ ਨਾਲ ਦੋ ਸੂਖਮ ਸਰੀਰ ਹਨ। ਤੇਜਸ ਤੇ ਕਾਰਮਨ। ਕਾਰਮਨ ਸਰੀਰ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੇਜਸ ਸਰੀਰ ਜੀਵ ਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਰਮ ਫਲ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਈਸ਼ਵਰ ਦਾ ਕੋਈ ਦਖਲ ਨਹੀਂ। ਆਤਮਾ ਨਾਲ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਲੋੜਿਆ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਵਰਨਣ ਅਗਲੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਸਮੇਂ ਕੁਝ ਵਿਚਾਰਕਾਂ ਨੇ ਵੀ ਕਈ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਸਕਦੇ ਹਾਂ (1) ਕਾਲਵਾਦ (2) ਸੁਭਾਵਵਾਦ (3) ਯੱਦਿਛਿਆਵਾਦ (4) ਨਿਯਤੀਵਾਦ (5) ਛੂਤਵਾਦ (6) ਪੁਰਸ਼ਾਰਥਵਾਦ।

(1) ਕਾਲਵਾਦ : ਕਾਲ ਸਮਾਂ ਨੇ ਹੀ ਜ਼ਮੀਨ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਕਾਲ ਕਾਰਨ ਸੂਰਜ ਤਪਦਾ ਹੈ; ਦਰਖਤ ਫਲ ਛੁੱਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਫਸਲ ਪੱਕਦੀ ਹੈ, ਵਰਖਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਭ ਕੁਝ ਕਾਲ ਦੇ ਆਸਰੇ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਕਾਲ (ਸਮੇਂ) ਹੀ ਈਸ਼ਵਰ ਹੈ। ਮਹਾਭਾਰਤ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ “ਸੁੱਖ, ਢੁੱਖ, ਜੀਵਨ, ਮਰਨ ਸਭ ਕੁਝ ਦਾ ਆਧਾਰ

ਕਾਲ (ਸਮਾਂ) ਹੈ''

(2) ਸੁਭਾਵਵਾਦੀ : ਇਸਾ ਅਨੁਸਾਰ ਈਸ਼ਵਰ ਜਾਂ ਕਰਮ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਭ ਕੁਝ ਸੁਭਾਵ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੰਡੇ ਨੂੰ ਤਿੱਖਾ ਕੋਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ? ਪਸੂ ਪੰਛੀ ਕਿਉਂ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਹਨ ? ਸੁਭਾਵ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਰੇ ਪਦਾਰਥ ਆਪਣਾ ਚੰਗਾ ਮਾੜਾ ਅਸਰ ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਇਹ ਸਲੋਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ :

ਨਿਤਿਸਤਵਾ ਭਵਤਿਨਿਧੇ ਨਿਤਿਆਸਤਵਾਸ਼ਚ ਕੇਚਨ।

ਵਿਚਿਤ੍ਰ: ਕੋਚਿਦਿਤਿਤ੍ਰ ਤਤਿਖਭਾਵਾਂ ਨਿਯਾਮਕ: ॥

ਅਗਿਨਲਘਣਾਂ ਜਿਲਾਂ ਸ਼ੀਤਾਂ ਸਾਂਸਾਂਸ਼ਵਰਿਸ਼ਟਥਾਨਿਲ: ।

ਕੇਨੇਦੁਂ ਚਿਤ੍ਰਿਤਾਂ ਤਸਮਾਤ् ਸਵਭਾਵਾਤ् ਤਦਵਿਵਹਿਥਤ: ॥

(3) ਯੱਦਿਛਿਆਵਾਦੀ : ਇਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ, ਅਚਾਨਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਕਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੀਸ਼ਟੀ ਅਨੁਸਾਰ ਜਗਤ ਦਾ ਕੋਈ ਨੀਯਤ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਭ ਕੁਝ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਸੁਭਾਵਵਾਦ ਅਤੇ ਯੱਦਿਛਿਆਵਾਦ ਨੂੰ ਇਕੋ ਹੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਸੁਭਾਵਵਾਦ ਸੁਭਾਵ ਨੂੰ 'ਕਾਰਨ' ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਪਰ ਯੱਦਿਛਿਆਵਾਦੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ।

(4) ਨਿਯਤੀਵਾਦ : ਨਿਯਤੀਵਾਦੀ ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਪਰ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦਾ ਆਧਾਰ ਕਰਮ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ। ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਜੈਨ ਤੇ ਬੁੱਧ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਹੋਣਾ ਹੈ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਕੇ ਰਹੇਗਾ। ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੁਝ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ। ਬੁੱਧ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਕਸ਼ਯਪ ਅਤੇ ਮੰਖਲੀ ਗੋਸ਼ਾਲਕ ਦੇ ਮਤਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਮੱਤ

ਅਕ੍ਰਿਆਵਾਦ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ ਨਿਯਤੀਵਾਦ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਉਪਾਸਕ ਦਸ਼ਾਂਗ ਸੁਤਰ ਵਿਚ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਨੇ ਆਪ ਇਸ ਮੱਤ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਤਰਕ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਭਗਵਤੀ ਸੁਤਰ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਮੱਤ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਵਰਨਣ ਆਇਆ ਹੈ।

ਨਿਯਤੀਵਾਦ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ : ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਅਤੇ ਅਪਵਿੱਤਰਤਾ ਦਾ ਕੋਈ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ। ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਲਈ ਆਦਮੀ ਦਾ ਪ੍ਰਾਕਰਮ, ਬਲ, ਵੀਰਜ਼, ਸ਼ਕਤੀ ਆਦਿ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨਿਰਬਲ ਹਨ, ਸ਼ਕਤੀਹੀਣ ਹਨ ਸਭ ਕੁਝ ਨਿਯਤੀ (ਕਿਸਮਤ) ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ 84 ਲੱਖ ਮਹਾਕਲਪ ਦਾ ਚੱਕਰ ਕੱਟ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਦੁੱਖ ਸੁੱਖ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੀਲ ਵਰਤ, ਤਪ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ ਨਾਲ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ।

(5) ਪੂਰਨਕਸ਼ਯਪ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ : ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਹੈ, ਕੁੱਟਦਾ ਹੈ, ਦੁੱਖ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਕੱਟਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਜੀਵ ਹੱਤਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਚੋਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਵਿਭਚਾਰ ਆਦਿ ਪਾਪ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਜਾਂ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਪਾਪ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾਨ, ਯੋਗ, ਧਰਮ, ਸੰਜਮ, ਸੱਚ, ਨਿਆਗ ਆਦਿ ਨਾਲ ਕੋਈ ਪੁੰਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਸ੍ਰੀ ਸੁਤਰਕ੍ਰਿਤਾਂਗ ਸੁਤਰ ਵਿਚ ਇਸ ਮੱਤ ਬਾਰੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਿਆਖਿਆ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

(6) ਅਗਿਆਨਵਾਦੀ : ਇਸ ਮਤ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਨਾ ਆਸਤਿਕ ਸਨ ਨਾ ਹੀ ਨਾਸਤਿਕ, ਉਹ ਤਰਕਵਾਦੀ ਸਨ। ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਬਾਣੀ “ਸੰਜੇ ਬੇਲਠੀ ਪੁਤ” ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਪਰਲੈਕ, ਨਰਕ, ਸਵਰਗ,

ਕਰਮ, ਨਿਰਵਾਨ ਜੇਹੇ ਅਦਿੱਖ ਪਦਾਰਥਾਂ ਬਾਰੇ ਨਾ ਅਸੀਂ 'ਨਾ' ਆਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ 'ਹਾਂ' ਅਤੇ ਨਾ ਹਾਂ-ਨਾ ਦੀ ਜੁੜਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਰਤ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਤਜਰਬੇ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਆਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਉਹ ਅਗਿਆਨ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਸੀ ਤੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਹੀ ਸਾਰੇ ਝਗੜੇ ਦੀ ਜੜ ਮੰਨਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਖਦਾ ਸੀ “ਅਗਿਆਨ ਵਿਚ ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਜਾਨਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਹੀ ਝਗੜਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਤਿਆਨ ਦਾ ਆਸਹਾ ਛੱਡ ਕੇ ਅਗਿਆਨ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਕਰਮਵਾਦ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ ਪਰ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਕਰਮਵਾਦ ਕਾਲ, ਸੁਭਾਵ, ਨਿਯਤੀ, ਪਿਛਲੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮ ਤੇ ਮਿਹਨਤ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੈ।

ਆਚਾਰਿਆ ਸਿਧਸੇਨ ਵਿਦਾਕਰ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜੋ ਇਕ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਕਾਰਨਾਂ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨਾ ਮਿਥਿਆਤਵ ਹੈ। ਕਰਮ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਂ ਦਾ ਮਹਾਨ ਹਿੱਸਾ ਹੈ।

ਕਰਮ ਦਾ ਅਰਥ :

ਆਮ ਲੋਕ ਕ੍ਰਿਆ (ਕੰਮ) ਨੂੰ ਕਰਮ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਵੈਦਿਕ ਧਰਮ ਵਾਲੇ ਯੱਗ ਆਦਿ ਕ੍ਰਿਆ-ਕਾਂਡਾਂ ਨੂੰ ਕਰਮ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਜੈਨ ਕ੍ਰਿਆ ਨੂੰ ਕਰਮ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ। ਸਗੋਂ ਕ੍ਰਿਆ ਕਰਮ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਚੰਗਾ ਮਾੜੇ ਖਿਆਲ ਦੇ ਕਰਮ ਪੁਦਗਲ ਆਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੁਦਗਲਾਂ ਦੇ ਬੰਧਨ ਨੂੰ ਜੈਨ ‘ਕਰਮ’ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਜੈਨ ਆਗਰਮ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜੈਨ ਗਾਰੰਬਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਮ ਬੰਧ (ਪੈਦਾ

ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ) ਦੇ ਬਾਰੇ ਤਿੰਨ ਮਾਨਤਾਵਾਂ ਹਨ। (1) ਕਸ਼ਾਏ ਤੇ ਯੋਗ
(2) ਮਿਥਿਆਤਵ, ਅਵਰਤ ਕਸ਼ਾਏ ਤੇ ਯੋਗ (3) ਤੀਸਰੀ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਮਾਦ
(ਗਛਲਤ) ਸਮੇਤ ਪੰਜ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਕਰਮ ਬੰਧ ਦਾ ਕਾਰਨ ਮੰਨਦੀ ਹੈ।

ਜੀਵ ਚੇਤਨ ਹੈ ਪਰ ਪੁਦਗਲ ਅਚੇਤਨ। ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਸਿੱਧਾ
ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ। ਜੀਵ ਲੋਸ਼ਿਆ ਰਾਹੀਂ ਪੁਦਗਲਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮਾ ਵਿਚ
ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗਦਾ
ਹੈ ਤਾਂ ਉਗੇ ਪੁਦਗਲ ਆਤਮਾ ਨਾਲ ਚਿੰਬੜਦੇ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਮਾੜੇ ਕੰਮਾਂ
ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸ਼ੁਭ ਪੁਦਗਲ ਆਤਮਾ ਨਾਲ ਚਿੰਬੜਦੇ
ਹਨ। ਜੋ ਪਾਪ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਅੱਠ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ
ਗਏ ਹਨ :

(1) ਗਿਆਨਾਵਰਨੀਆ : ਇਸ ਕਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਕਾਰਨ
ਗਿਆਨ ਤੇ ਪਰਦਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਾਪ ਕਰਮ ਹੈ। ਜਾਨਣ ਦੀ
ਸ਼ਕਤੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੀਵ ਅਗਿਆਨਤਾ ਕਾਰਨ ਪਾਪ ਕਰਮ
ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਆਤਮਾ ਤੇ ਗਿਆਨ ਤੇ ਪਰਦਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਗਿਆਨਾਵਰਨੀਆ ਕਰਮ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ
ਜੋ ਕਰਮ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਢਕ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

(2) ਦਰਸ਼ਨਾਵਰਨੀਆ : ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਪੁਦਗਲ ਨਾਲ
ਆਤਮਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ (ਸਰਧਾ ਤੇ ਠੀਕ ਵੇਖਣਾ) ਤੇ ਪਰਦਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ
ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਛੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਦਰਬਾਨ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਮਿਲਣ
ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਹ ਕਰਮ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਨਾਲ
ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ।

(1) ਚਕਸ਼ੂ ਦਰਸ਼ਨ (2) ਅਚਕਸ਼ੂ ਦਰਸ਼ਨ (3) ਅਵੱਧੀ ਦਰਸ਼ਨ

ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਵਰਨੀਆ ਕਰਮ ਦੇ ਭੇਦ ਨਿਮਨ ਲਿਖਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ :

- (1) ਚਕਸੂ ਦਰਸ਼ਨਾ ਵਰਨੀਆ
- (2) ਅਚਕਸੂ ਦਰਸ਼ਨਾ ਵਰਨੀਆ
- (3) ਅਵੱਧੀ ਦਰਸ਼ਨਾ ਵਰਨੀਆ
- (4) ਕੇਵਲੀ ਦਰਸ਼ਨਾ ਵਰਨੀਆ
- (5) ਨਿੰਦਰਾ
- (6) ਨਿੰਦਰਾ-ਨਿੰਦਰਾ
- (7) ਪ੍ਰਚਲਾ
- (8) ਪ੍ਰਚਲਾ-ਪ੍ਰਚਲਾ
- (9) ਸਤਿਆਨ-ਰਿਧੀ ਨਿੰਦਰਾ (ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ)।

(3) ਮੋਹਨੀਆ : ਇਹ ਕਰਮ ਸੱਮਿਅਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਸੱਮਿਅਕ ਚਾਰਿੱਤਰ ਨੂੰ ਢਕ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਵੀ ਪਾਪ ਕਰਮ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਉਦਾਰਹਨ ਸਰਾਬੀ ਵਾਂਗ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਸਰਾਬੀ ਸਰਾਬ ਪੀ ਕੇ ਚੰਗਾ ਮਾੜਾ ਸਭ ਕੁਝ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਸ ਕਰਮ ਦੇ ਪੁਦਗਲ (ਪ੍ਰਗਟ) ਹੋਣ ਨਾਲ ਆਤਮਾ ਦਾ ਸਰੂਪ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੋਹਨੀਆ ਕਰਮ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ (1) ਦਰਸ਼ਨ ਮੋਹਨੀਆ (2) ਚਾਰਿੱਤਰ ਮੋਹਨੀਆ। ਦਰਸ਼ਨ ਮੋਹਨੀਆ ਦੇ ਤਿੰਨ ਭੇਦ ਹਨ (1) ਸਮਿਅਕਤਵ ਮੋਹਨੀਆ (2) ਸਮਾਖਿਆਤਵ ਮੋਹਨੀਆ (3) ਮਿਥਿਆਤਵ ਮੋਹਨੀਆ, ਚਾਰਿੱਤਰ ਮੋਹਨੀਆ ਦੇ ਦੋ ਭੇਦ ਹਨ। (1) ਕਸ਼ਾਏ (2) ਨੋਕਸ਼ਾਏ। ਨੋਕਸ਼ਾਏ ਦੇ 16 ਭੇਦ ਹਨ (1) ਅਸਤਨਿਬਧੀ ਕਸ਼ਾਏ (2) ਅਪ੍ਰਤਿਖਿਆਨ ਕਸ਼ਾਏ (2) ਪ੍ਰਤਿਖਿਆਨ ਕਸ਼ਾਏ (4) ਸੰਜਬਲਨ ਕਸ਼ਾਏ। ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਕਰੋਧ, ਮਾਨ, ਮਾਇਆ ਲੋਭ ਆਦਿ ਚਾਰ ਚਾਰ ਭੇਦ ਹਨ।

ਨੋਕਸ਼ਾਏ ਦੇ 9 ਭੇਦ ਹਨ (1) ਹਾਸਾ (2) ਰੀਤ (3) ਅਰਤਿ (4) ਭੈ (5) ਸੇਕ (6) ਢੁਗਾਛਾ (7) ਇਸਤਰੀ ਪੇਦ (8) ਪੁਰਸ਼ ਵੇਦ (9) ਨਪੁੰਸਕ ਵੇਦ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਕਰਮ ਦੇ ਕੁੱਲ 28 ਭੇਦ ਹਨ।

(4) ਅੰਤਰਾਏ : ਇਸ ਨਾਲ ਆਤਮਾ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਸ਼ਕਤੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੇਦਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਮਨ-ਭਾਉਂਦੇ ਪਦਾਰਥ

ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਦ ਸਨੋਂ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਮ ਦੇ 5 ਭੇਦ ਹਨ।

(1) ਦਾਨ ਅੰਤਰਾਏ (2) ਲਾਭ ਅੰਤਰਾਏ (3) ਭੋਗ ਅੰਤਰਾਏ (4) ਉਪਭੋਗ ਅੰਤਰਾਏ (5) ਵੀਰਜ ਅੰਤਰਾਏ

(5) ਵੇਦਨੀਆ : ਇਹ ਕਰਮ ਸੁੱਖ ਦੁੱਖ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਮ ਦੀ ਤੁਲਣਾ ਸਹਿਦ ਲਿੱਬੜੀ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜੇ ਕਿ ਮਿਠਾ ਸਵਾਦ ਤਾਂ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੀਵ ਵੀ ਕੱਟਦੀ ਹੈ। ਵੇਦਨਾ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈ (1) ਸਾਤਾ ਵੇਦਨੀਆ (ਸੁੱਖ) (2) ਅਸਾਤਾ ਵੇਦਨੀਆ (ਦੁੱਖ)।

(6) ਨਾਮ : ਇਸ ਕਰਮ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਵਾਂਗ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਨਾਲ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਹ ਕਰਮ ਮਨੁੱਖ, ਦੇਵਤਾ, ਨਾਰਕੀ, ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਪਸੂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਕਰਮ ਦੇ ਚਾਰ ਪੱਖੋਂ ਭੇਦ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਪੱਖੋਂ ਇਸ ਦੇ 42, ਦੂਸਰੇ ਪੱਖੋਂ 92, ਤੀਜੇ ਪੱਖੋਂ 103 ਅਤੇ ਚੌਥੇ ਪੱਖੋਂ 67 ਭੇਦ ਹਨ।

42 ਭੇਦ :

ਪਿੰਡ ਪ੍ਰਕਿਤੀ : (1) ਗਤੀ (2) ਜਾਤੀ (3) ਸਰੀਰ (4) ਉਪਾਂਗ (5) ਬੰਧਨ (6) ਸੰਘਾਤਨ (7) ਸਹਨੰਨ (8) ਸੰਸਥਾਨ (9) ਵਰਨ (10) ਰੰਧ (11) ਰਸ (12) ਸਪਰਸ (13) ਅਨਾਪੁਰਣੀ (14) ਵਿਹਾਉਗਤੀ।

ਪ੍ਰਤੇਕ ਪ੍ਰਕਿਤੀ : (1) ਪਰਾਘਾਤ ਨਾਮ (2) ਉਛਵਾਸ ਨਾਮ (3) ਆਤਮ ਨਾਮ (4) ਉਧੋਜਤ ਨਾਮ (5) ਅਗੁਰੂਲਘੜਾ ਨਾਮ (6) ਤੀਰਖੰਕਰ ਨਾਮ (7) ਨਿਰਮਾਨ ਨਾਮ (8) ਉਪਘਾਤ ਨਾਮ।

ਸਥਾਵਰ ਦਸ਼ਕ : (1) ਸਥਾਵਰ ਨਾਮ (2) ਸੂਖਮ ਨਾਮ (3) ਅਪਰਿਆਪਤ ਨਾਮ (4) ਸਧਾਰਨ ਨਾਮ (5) ਅਸਥਿਰ ਨਾਮ (6) ਅਸੁਭ ਨਾਮ (7) ਦੁਰਭਗ ਨਾਮ (8) ਦੁਸ਼ਵਰ ਨਾਮ (9) ਅਨਾਦੇਜ ਨਾਮ (10) ਅਯਸ਼ਕੀਰਤੀ ਨਾਮ।

ਤੱਤ੍ਰਸ਼ ਦਸ਼ਕ : (1) ਤੱਤਸ ਨਾਮ (2) ਵਾਦਰ ਨਾਮ (3) ਪਰਿਆਪਤ ਨਾਮ (4) ਪ੍ਰਤੇਕ ਨਾਮ (5) ਸਥਿਰ ਨਾਮ (6) ਸੂਭ ਨਾਮ (7) ਸੁਭਗ ਨਾਮ (8) ਸੁਸਵਰ ਨਾਮ (9) ਆਦੇਯਨ ਨਾਮ (10) ਯਾਸ਼ ਕੀਤੀ ਨਾਮ।

ਕੁੱਲ ਨਾਮ ਕਰਮ ਦੇ $14 + 8 + 10 + 10 = 42$ ਭੇਦ ਹਨ।

93. ਭੇਦ :

ਗਤੀ ਨਾਮ ਕਰਮ ਦੇ 4 ਭੇਦ ਹਨ : (1) ਨਰਕ (2) ਪਸੂ (3) ਮਨੁੱਖ (4) ਦੇਵਤੇ

ਜਾਤੀ ਨਾਮ ਕਰਮ ਦੇ 5 ਭੇਦ ਹਨ : (1) ਇਕ ਇੰਦਰੀਆਂ ਵਾਲੇ (2) ਦੋ ਇੰਦਰੀਆਂ ਵਾਲੇ (3) ਤ੍ਰੈਨ ਇੰਦਰੀਆਂ ਵਾਲੇ (4) ਚਾਰ ਇੰਦਰੀਆਂ ਵਾਲੇ (5) ਪੰਜ ਇੰਦਰੀਆਂ ਵਾਲੇ।

ਸਰੀਰ ਨਾਮ ਕਰਮ ਦੇ 5 ਭੇਦ ਹਨ : (1) ਐਦਾਰਿਕ (2) ਵੈਕਰੀਆ (3) ਅਹਾਰਕ (4) ਤੇਜਸ (5) ਕਾਰਮਨ

(1) ਐਦਾਰਿਕ : ਜੋ ਸਥੂਲ ਪੁਦਰਾਲਾਂ ਦਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਆਮ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰ ਤੇ ਤੀਰਬੰਕਰਾਂ ਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਹੀ ਕੇਵਲ ਗਿਆਨ ਤੇ ਕੇਵਲ ਦਰਸ਼ਨ ਰਾਹੀਂ ਮੇਕਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਰੀਰ ਹੱਡੀਆਂ ਮਾਂਸ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲਾਸ਼ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

(2) ਵੈਕਰੀਆ : ਜਿਸ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਸਰੀਰ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਢੰਗ ਦੇ ਰੂਪ ਬਣਾ ਕੇ ਵਿਖਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸਰੀਰ ਵਾਲਾ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਛੋਟਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਉਡ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਅਲੋਪ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਵੈਕਰੀਆ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਹੱਡੀ ਮਾਂਸ ਜਿਹੇ ਅਪਵਿੱਤਰ ਪਦਾਰਥ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਮੇਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਮਰਦਾ। ਵੈਕਰੀਆ ਸਰੀਰ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ :

(1) ਐਪਪਾਤਿਕ ਵੈਕਰਿਆ ਸਰੀਰ : ਜੋ ਇਹ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੇ ਨਾਰਕੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(2) ਲਬਧੀਪ੍ਰਤਯ ਵੈਕਰਿਆ ਸਰੀਰ : ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਰੀਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤਪ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

(3) ਅਹਾਰਕ ਸਰੀਰ : ਇਹ ਸਰੀਰ 14 ਪੂਰਵਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨੀ ਸਾਧੂਆਂ ਕੋਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਕਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਮੁਨੀ ਅਹਾਰਕ ਸਰੀਰ ਰਾਹੀਂ ਮਹਾਵਿਦੇਹ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਿਰਾਜਮਾਨ ਤੀਰਥੰਕਰਾਂ ਤੋਂ ਉਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛ ਕੇ ਅਤੇ ਉਤਰ ਲੈ ਕੇ ਮੁੜ ਇਹ ਅਸਲ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਰੀਰ ਸਾਧਵੀਆਂ ਦੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਅਹਾਰਕ ਸਰੀਰ ਦਾ ਧਾਰਕ ਮੁਨੀ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਪੁਦਗਲਾਂ ਦਾ ਇਹ ਕੰਮ ਇਕ ਹੱਥ ਦੇ ਪੁਤਲੇ ਤੋਂ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕੰਮ ਅੱਖ ਝਪਕਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(4) ਤੇਜਸ ਸਰੀਰ : ਜੋ ਸਰੀਰ ਤੇਜਸ ਪੁਦਗਲਾਂ ਤੋਂ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੋ ਕਿਸਮ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (1) ਜਠਰਾ ਅਗਨੀ : ਜੋ ਭੋਜਨ ਪਚਾਉਂਦਾ ਹੈ (2) ਜਿਸ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਤੇਜਸ ਲਭਧੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਰੀਰ

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਪਸਿਆ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਰੀਰ ਵਾਲਾ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਜ ਇੰਨੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅੱਗ ਕੱਢਦਾ ਹੈ ਤਾਂ 16 ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਛੂਕ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤੌਜੇ ਲੋਸ਼ਿਆ ਹੈ (1) ਸ਼ੀਤਲ ਤੌਜੇ ਲੋਸ਼ਿਆ ਵਾਲਾ ਇਸ ਅੱਗ ਨੂੰ ਬੁਝਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

(5) ਕਾਰਮਨ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਪੁਦਗਲਾਂ ਦਾ ਬਣਿਆ ਸਰੀਰ।

ਊਪਾਂਗ ਨਾਮ ਕਰਮ ਦੇ 3 ਭੇਦ ਹਨ : (1) ਅਦਾਰੀਕ ਅੰਗਊਪਾਂਗ ਨਾਮ ਕਰਮ (2) ਵੈਕਰੀਆ ਅੰਗਊਪਾਂਗ ਨਾਮ ਕਰਮ (3) ਅਹਾਰਕ ਅੰਗਊਪਾਂਗ ਨਾਮ ਕਰਮ।

ਬੰਧਨ ਨਾਮ ਕਰਮ ਦੇ ਪੰਜ ਭੇਦ ਹਨ (1) ਐਦਾਰੀਕ ਸਰੀਰ ਬੰਧਨ ਨਾਮ ਕਰਮ (2) ਵੈਕਰੀਆ ਸਰੀਰ ਬੰਧਨ ਨਾਮ ਕਰਮ (3) ਅਹਾਰਕ ਸਰੀਰ ਬੰਧਨ ਨਾਮ ਕਰਮ (4) ਤੇਜਸ ਸਰੀਰ ਬੰਧਨ ਨਾਮ ਕਰਮ (5) ਕਾਰਮਨ ਸਰੀਰ ਬੰਧਨ ਨਾਮ ਕਰਮ ਸੰਘਾਤਨ ਨਾਮ ਕਰਮ ਦੇ ਪੰਜ ਭੇਦ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ : ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਂ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਸੰਘਾਤਨ ਨਾਮ ਕਰਮ ਜੋੜ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ :

ਸੰਹਨਨ ਨਾਮ ਕਰਮ ਦੇ 6 ਭੇਦ ਹਨ (1) ਬਜਰਿਸ਼ਬ ਨਾਗਾਚ (2) ਰਿਸਵ ਨਾਗਾਚ (3) ਨਾਰਾਚ (4) ਅਰਧ ਨਾਰਾਚ (5) ਕਿਲਿਆ (6) ਸੇਵਾਰਤ।

ਸੰਸਥਾਨ ਨਾਕ ਮਰਕ ਦੇ 6 ਭੇਦ ਹਨ (1) ਸਮ ਚੁਤੱਰ (2) ਨਯਗਰੋਧ (3) ਸ਼ਾਦਿ (4) ਕੁਬਜ (5) ਵਾਮਨ (6) ਹੁੰਡਕ ਸੰਸਥਾਨ ਵਰਨ (ਰੰਗ) ਦੇ ਪੰਜ ਭੇਦ ਹਨ : (1) ਕਿਸ਼ਨ (ਕਾਲਾ) (2) ਨੀਲਾ (3) ਲਾਲ (4) ਪੀਲਾ (5) ਸਫੈਦ

ਰੰਧ ਦੇ ਦੋ ਭੇਦ ਹਨ : (1) ਸੁਰੰਧ (2) ਦੁਰੰਧ।